Registered in Germany Europa Revue Journal
ISSN: 1862-6564 Vol. 6 No. 11 (2026) Published November 22, 2026

INFLUENCE OF GEOGRAPHICAL FACTORS ON SUICIDE

Behruz Tolib o'g'li GAFUROV

f.f.f.d. (PhD), Lieutenant Colonel, Senior Lecturer, Department of supply types, University of military security and defense of the Republic of Uzbekistan

Abstract

Suicide is an act of self-destruction that constitutes one of the causes of population mortality. Although suicides represent a relatively small portion of total deaths, they are significantly influenced by natural, social, and economic factors. This article analyzes the geographical aspects of suicide, its influencing factors, and the seasonal and socio-demographic characteristics of the phenomenon. Comparative statistical data on global and regional suicide rates are discussed, with special attention to the interrelation between climatic and social conditions in Uzbekistan.

Keywords

suicide, population mortality, social factors, seasonality, medical geography, Uzbekistan, Durkheim's theory.

GEOGRAFIK OMILLARNING SUISIDGA TA'SIRI

Behruz Tolib o‘g‘li G‘AFUROV

f.f.f.d. (PhD), podpolkovnik, O‘zbekiston Respublikasi Harbiy xavfsizlik va mudofaa universiteti ta’minot turlari kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Suisid – o‘z joniga qasd qilish hodisasi bo‘lib, u o‘lim holatida hisobga olinadigan statistik ko‘rsatkichdir. Aholi o‘limining kichik qismini tashkil etsa-da, unga tabiiy, ijtimoiy va iqtisodiy omillar ta’sir ko‘rsatadi. Bu omillar esa o‘z navbatida geografik xususiyatlar va tafovutlarni shakllantiradi. Maqolada suisid hodisasining geografik jihatlari tahlil etilib, unga ta’sir etuvchi omillar keng yoritilgan. Shuningdek, suisidning mavsumiy xususiyatlari va sotsial-demografik tahlili ham keltirilgan. Suisidning nazariy masalalari, hududiy xususiyatlari hamda jahon miqyosidagi holati tahlil qilingan. Respublikamizdagi o‘z joniga qasd qilish holatlari ham geografik omillar nuqtayi nazaridan o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: suisid, aholi o’limi, mehnat yoshidagi erkaklar o’limi, sabablarga ko’ra o’lim ko’rsatkichi, transport tuguni, xavfli o’sma kasalliklari, sanoat shaharlar.

Registered in Germany Europa Revue Journal
ISSN: 1862-6564 Vol. 6 No. 11 (2026) Published November 22, 2026

ВЛИЯНИЕ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА САМОУБИЙСТВА

Бехруз Толиб угли ГАФУРОВ

f.f.f.d. (PhD), подполковник, старший преподаватель кафедры видов снабжения университета военной безопасности и обороны Республики Узбекистан

E-mail: Beh_gafurov@umail.uz, Tel: +998 (94) 144-92-19, +998 (71) 289-95-03

Аннотация. Суицид — это акт самоубийства, который является одной из причин смертности населения. Несмотря на то, что доля таких случаев относительно характеристики явления. Приведён сравнительный анализ статистических данных по странам мира и регионам Узбекистана. Особое внимание уделено взаимосвязи между климатическими и социальными условиями.

Ключевые слова: суицид, смертность населения, социальные факторы, сезонность, медицинская география, Узбекистан, теория Дюркгейма.

KIRISH.

Suisidial o‘lim, ya’ni aholi o‘limi turlari orasida o‘z-o‘zini o‘ldirish hodisasi tibbiyot geografiyasining kam o‘rganilgan yo‘nalishlaridan biridir. Suisidning 80 ga yaqin turi mavjud. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma’lumotlariga ko‘ra, har yili dunyoda 1 milliondan ortiq kishi o‘z joniga qasd qiladi. Bu holatlarni keltirib chiqaruvchi omillar insonning biologik, ruhiy-emotsional xususiyatlari, shuningdek, hududlarning tabiiy, ijtimoiy-iqtisodiy va demografik xususiyatlari bilan chambarchas bog‘liqdir.

O‘z joniga qasd qilish rasmiy tilda *suitsid* (lotincha *sui caedere* — “o‘zini o‘ldirmoq”) deb ataladi. Mazkur muammo JSST tomonidan global ijtimoiy fojia sifatida e’tirof etilgan. Har yili 10 sentyabr “Jahonda o‘z joniga qasd qilishlarning oldini olish kuni” sifatida nishonlanadi. Ushbu sana 2003 yildan beri Jahon Sog‘liqni saqlash tashkiloti va Xalqaro suitsidni oldini olish assotsiatsiyasi hamkorligida o‘tkazib kelinmoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy hayotning tez sur’atlarda rivojlanishi, ijtimoiy bosim va stress holatlari insonlarni ba’zan o‘z hayotlariga qasd qilishga majbur etmoqda. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, jahonda zo‘ravonlik asosidagi o‘limlarning yarmi o‘z joniga qasd qilish bilan bog‘liq.

ASOSIY QISM (MAIN PART)

Tahlilchilarning so‘zlariga qaraganda, hozir zamon shu qadar tez rivojlanib borayaptiki, u yoki bu hollarda kishilar o‘z hayotlariga qarshi jinoyat qilishga, ya'ni jonlariga qasd qilishga majbur bo‘lmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko‘ra, jahonda zo‘ravonlik asosida yuz bergan o‘limlarning teng yarmini o‘z joniga qasd qilish holati tashkil etadi. Asosiy qism. Tibbiy-geografik tadqiqotlarda o‘z joniga qasd qilish holatlari qayerda va qachon, nima uchun aynan shu joyda sodir bo’lganligini o’rganish bosh masalalaridan hisoblanadi. Aytish joizki, hodisaning ayrim hududiy jihatlari, jumladan, jahon mamlakatlari va mintaqalari alohida olingan davlat va uning viloyatlari hamda shahar va qishloq joylari bo’yicha amalga oshirilgan tadqiqotlar tibbiyot sohasi vakillari bilan birgalikda geograflar tomonidan ham bajarilgan. Shular bilan birga suisid hodisasini muayyan ma’muriy-hududiy birlik miqyosida, turlicha tabiiy, demografik, ijtimoiy-iqtisodiy, tabiiy-geografik omillarning ta’siri asosida o’rganilgan kompleks geografik tadqiqotlarni yetarli deb bo’lmaydi. Suisid hodisasiga ancha mukammal ta’rif fransuz sotsiolog olimi E.Dyurkgeym tomonidan berilgan. Binobarin, uning fikricha, muayyan shaxs tomonidan o’zini kutayotgan vaziyat haqida bila turib, sodir qilingan salbiy hatti-harakatning bevosita yoki bilvosita natijasi bo’lmish har bir o’lim holati o’z joniga qasd qilish hisoblanadi. [1]. Shuningdek, o‘z joniga qasd qilishlar tabiiy, ijtimoiy va iqtisodiy muhit hamda aholining turmush tarziga ham bog‘liq bo‘ladi. Suisid odamlar orasidagi ijtimoiy munosabatlarda inson o’zi yecha olmagan muammolar borligidan, shaxsiy musibat, umidsizlik va tushkunlik bilan bog’liq tashvish mavjudligidan darak beradi. O’z joniga qasd qilishga ko’pincha uzoq davom etadigan kasallik, nogironlik ham sabab bo’lishi mumkin. Sotsial geografik tadqiqotlar suisid bilan bog’liq aholi o’limining hududiy xususiyatlarini o’rganish bilan birga, ayni paytda uning hududlarda yilning turli mavsum va vaqtlarida sodir bo’lishini, o’lgan shaxslarning sotsial demografik tarkibi, hamda o’limning sabablarini ham tadqiq etadi. Suisid bilan bog’liq vaziyatning vujudga kelishida hududlar aholisining milliy tarkibi katta rol o‘ynaydi[2].

S.Melindaning “Tibbiyot geografiyasi” asarida ko’plab aholi kasalliklari va o’limi mavsumiy o’rganilganda qish uchun pnevmaniya, bronxit, gripp va qon aylanish kasalliklari xos bo’lsa, yoz mavsumida zaharlanish, zo’ravonlik va baxtsiz hodisalar o’limga sabab bo’lishi yoritilgan[3]. Mazkur asarda aholi o’lim holatiga mavsumlar ham

o’z ta’sirini o’tkazishi ta’kidlangan. Shu o’rinda ta’kidlash zarurki, aholi o’limi mavsumiy xarakterga ega ekanligi bilan bir qatorda, bu hol barcha kasalliklar uchun ham birdek xos emas. Ayniqa, mavsumiy iqlimiy o’zgarishlar yurak, qon-tomir (gipertoniya, yurak ishemik kasalliklari, bosh miyada qon aylanishi buzilishlari tufayli kelib chiquvchi kasalliklar jumladan, bosh miya sklerozi, insult, miya infarkti va b), nafas olish tizimi kasalliklari (bronxial astma, bronxit, yuqori nafas yo’llari xastaliklari va b.), ovqat hazm qilish tizimi kasalliklari (ichak infeksiyalari, gastrit, kolit, pankreatit, gepatit singari kasalliklar bilan kasallanish ko’rsatkichlari ham mavsumiy holatda o’zgaradi), shuningdek ruhiy buzilishlar bilan bog’liq kasalliklar va ular bilan bog’liq o’lim holatlari ham iqlimiy omillarga bog’liq. Emil Dyurkgeym tomonidan 1897 yilda nashr etilgan “Suiqasd” nomli asar suitsidga oid ilmiy adabiyotlarning klassik namunasi sanaladi. Ushbu asarda olim mavjud statistik ma’lumotlarga tayanib suiqasd nafaqat psixologik muammo, balki ijtimoiy ildizga ega holat ekanligini ta’kidlab o’tgan. Suisid o’z salmog’i bilan turli mavsumlarda turlicha ko’rinish kasb etadi. Ayniqsa, shizofreneya, tutqanoq, epilepsiya singari kasalliklar shular jumlasidandir. Bunday kasalliklar orasida respublikamizda yil sayin ortib borayotgan kasalliklardan biri o’z joniga qasd qilish (suisid) bilan bog’liq o’lim holatlari bo’lib, bu hol nafaqat shifokorlar va ruxshunoslar, qolaversa keng jamoatchilik, sotsiologlar va tibbiyot geografiyasi bilan shug’ullanuvchi mutaxassislar orasida ham eng muhim muammolardan biri sanaladi. O’z joniga qasd qilish ayni tabiat gullab yashnagan davrda ya’ni bahorda ko’proq qayd etiladi. Psixologlar qalbdagi tushkun kayfiyat va tabiatning turfa ranglari o’rtasidagi tafovut, keskin farq bunga sabab bo’lishi mumkin deb ko’rsatadilar. Amerikalik olim Tomas Elliot eng shafqatsiz oy deb **aprelni** ko’rsatadi. Suisidning eng ko’p miqdori aynan aprel oyiga to’g’ri kelishi qayd etilgan. Suisid holatini o’rganishda hulq-atvor geografiyasi borasidagi tadqiqotlar ham muhim ma’lumotlar beradi. Bunda makon bilan bog’liq ramziy jihatlarga alohida e’tibor qaratiladi:

- joyning (muhit) muhim ramziy belgilari sifatida: qorli, yomg’irli, shamolli, tumanli, shovqinli va boshqa jihatlari muhim o’rin egallaydi;

- joy tavsifi mohiyatiga ko’ra (kvintessensiyasi): muqaddas joylar, modalar markazlari, musiqa madaniyati markazlari, qimorbozlik markazlari va h.k.

Inson hulq-atvori, urf-odatlari, yurish-turishi va ruhiy kechinmalari ham hududiy tafovutlarga ega. Chunki, hududlar o'z iqlimi, relefi, suv va tuprog'i, iqtisodiy-ijtimoiy jihatlari bilan o'zaro farqlanadi. Ularning barchasi kishilar hulq-atvorining hududiy tomonlarini va uning geografik xususiyatlarini izohlab beradi .

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma'lumotiga ko‘ra, “Dunyoda har yili 1 million dan ortiq kishi o‘z joniga qasd qiladi. Ya’ni har 35 daqiqada bir kishi o‘z joniga qasd qiladi. Har yili 100 mingdan o‘rtacha 14 kishi o‘z joniga qasd qilishga qaror qiladi. O‘z joniga qasd qilish, dunyoda 15 dan 29 yoshgacha bo‘lgan o‘limning ikkinchi sababidir. Bunday holatlarning 78% o‘rta va past daromadli mamlakatlarda kuzatiladi”. Shu sababli ham o‘z joniga qasd qilish holatlarining oldini olish Xalqaro assotsiatsiyasi Jahon Sog‘liqni saqlash tashkiloti bilan hamkorlikda Jahon o‘z joniga qasd qilishlarning oldini olish kunini o‘tkazar ekan, dunyo hukumatlari va jamoatchilikka murojaat qilib, insonlarning hayotini saqlab qolish maqsadida mas'uliyatni his qilishga chaqirmoqda. Yana shuni eslatish joizki, dunyo mamlakatlari qonunlarida bugungi kunda bir qator mamlakatlarda o`z joniga qasd qilishga uringan shaxslar jazoga tortiladi. Aholi orasida yuqori qavatli binolarda yashovchilarda “stress” holatlarining yuqoriligini amerikalik arxitektor Nyuman 1972 yilda asoslab berdi. Aholi orasida yuqori qavatli binolarda yashovchilarda “jinoyatchilik” darajasining yuqoriligini amerikalik Bottoms va Bolduin 1976 yilda asoslab berdi. Shahar muhiti va iste’molchilar hulq-atvoridagi o’ziga xosliklar borasida 1958 yilda amerikalik olim Nelson tadqiqotlar olib borgan. Singapurda o‘zini o‘ldirishga uringan shaxslar bir yil qamoqda o‘tirishga majbur. O‘zbekistonda erkaklar orasida odatda ayollarga nisbatan o‘z joniga qasd qilish holatlari ko‘p uchraydi. Jumladan, Toshkent shahri va Toshkent viloyatida qasd qilish holatlarining 69 foizi erkaklar hissasiga to‘g‘ri keladi. Shuningdek, Buxoro, Qashqadaryo, Sirdaryo va Surxondaryo viloyatlarida ayollarning o‘z joniga qasd qilish holatlari birmuncha ko‘proq. Tahlilchilarning so‘zlariga qaraganda, asosan 15 yoshdan 29 yoshgacha bo`lgan shaxslar o`z joniga qasd qilar ekan. Shuningdek, 70 dan oshgan qariyalar ham bu dunyodan o‘z jonlariga qasd qilgan holda ketishga moyil bo‘lishar ekan. Erkaklar ayollarga nisbatan uch barobar ko`p o`z joniga qasd qilishadi. Har to‘rtdan bitta o‘z joniga qasd qilish holati qashshoq va rivojlanish yo`liga o‘tgan

mamlakatlar hissasiga to`g`ri keladi. So‘nggi 45 yilda o`z joniga qasd qiluvchilar soni jahonda 60%ga oshgani aytiladi. Jahon sog`liqni saqlash tashkiloti bir yilda suitsidlar soni bir millionga yaqinlashib qolayotganidan xavotirga tushmoqda. Agar vaziyat shu tariqa davom etadigan bo`lsa, 2030 yilga borib o`z joniga qasd qiluvchilar soni bir yarim barobar oshar ekan. Shu sababli ham o`z joniga qasd qilish holatlarining oldini olish Xalqaro assotsiatsiyasi Jahon Sog`liqni saqlash tashkiloti bilan hamkorlikda Jahon o`z joniga qasd qilishlarning oldini olish kunini o`tkazar ekan, dunyo hukumatlari va jamoatchilikka murojaat qilib, insonlarning hayotini saqlab qolish maqsadida mas'uliyatni his qilishga chaqirmoqda. Jahon Sog`liqni saqlash tashkiloti nafaqat o`z joniga qasd qilish holatlarini to`xtatishga, balki hayotdan to`yib ketgan kishilarni davolashga e'tibor qaratish lozimligini aytib keladi. Tahlilchilar Yevropa va Shimoliy Amerikadagi vaziyatni o`rganib chiqqanlaridan so`ng, mazkur mintaqa mamlakatlarida ruhan tushkunlikka tushgan va spirtli ichimliklar ichish natijasida odamlar o`z jonlariga qasd qilishlarini aniqladilar. Mutaxassislar jahon mamlakatlarida o`z joniga qasd qilish holatlarini bartaraf etish maqsadida yetarlicha targ`ibot - tashviqot ishlari olib borilmayotgani aytib, nolishadi. O`smirlar asosan qashshoqlik, oila a'zolari yoki tengdoshlarining salbiy munosabati, rad etilgan sevgi, o`qishdagi o`zlashtirishning pasayishi, bedavo kasallik, bolalikdagi zo`ravonliklar asorati, giyohvand va alkogol mahsulotlar iste'moli oqibatida o`z jonlariga qasd qiladi. AQShda o`z joniga qasd qiluvchilar o`q otar qurollardan (52,1 foiz), o`zlarini osish va bo`g`ish (22,2 foiz), zaharlanish (17,6 foiz) va boshqa metodlar (8,1foiz) dan foydalanishadi. Tahlilchilar Sharqiy Yevropa mamlakatlari suitsid bo`yicha birinchi o`rinda ekanini aytishadi. Yaponiyada har yili 30 ming kishi o`z joniga qasd qiladi. O`z joniga qasd qiluvchilar Lotin Amerikasi va musulmon davlatlarida juda ham ozchilikni tashkil qiladi. So`nggi vaqtlarda Rossiyada o`z joniga qasd qiluvchilar soni yoshlar orasida ko`plab uchramoqda. So’nggi ma`lumotlarga ko`ra dunyoda suisid bo`yicha o`lim holati dunyoda 9,9 ni tashkil etib, Yevropa 17,0 ni Osiyo 9,9 ni hamda Amerikada 9,4 ni ya`ni eng yuqori ko`rsatkichlarni kuzatiladi. Afrika hamda Avstraliyada 6,7 va 6,9 ko`rsatkichga ega. Yuqorida ta`kidlanganidek, ushbu holatga ko`plab ta`sir etuvchi omillar mavjud bo`lib, ular asosan tabiiy (iqlim holatlari, quyoshli kunlarning kamligi)

va ijtimoiy (giyohvandlik, alkogolizmga ruju, zo`ravonlik va hokazo) muhitda shakllanib avj oladi. Shuning uchun ham eng yuqori ko`rsatkich yevropada kuzatiladi. Bugungi kunda bir qator mamlakatlarda o`z joniga qasd qilishga uringan shaxslar jazoga tortiladi. Masalan, Hindistonda o`zini o`ldirishga uringan shaxs bir yil ozodlikdan mahrum qilinadi yoki jarimaga tortiladi. Singapurda ham o`zini o`ldirishga uringan shaxslar bir yil qamoqda o`tirishga majbur. Qonunchiligimizda 2018 yil 16 mart kuni O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev «Psixiatriya yordami ko`rsatish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to`g`risida»gi qarorni imzoladi. Unga ko`ra, 2018 yil 1 maydan boshlab xususiy tibbiyot tashkilotlariga ruhiy holat buzilishini va xulq-atvor buzilishini tashxis qilish va davolash bo`yicha aholiga ayrim xizmatlar ko`rsatishga ruxsat etiladi. 2018 yil 1 oktyabrdan boshlab dispanser kuzatuvi ostidagi shaxslar to`g`risidagi ma'lumotlar, ularning psixiatriya muassasalarida qancha muddat bo`lganliklari, berilgan dori vositalari, ko`rsatilgan ijtimoiy xizmatlar va taqdim qilingan imtiyozlardan iborat bo`lgan, shuningdek, bu sohadagi ishlarning holati to`g`risida tezkor axborot olish imkonini beruvchi ushbu shaxslarning yagona elektron reestri yuritilishi amaliyotga joriy etildi. O`z joniga qasd qilganlar orasida ayollarga qaraganda erkaklar ko`pchilikni tashkil etadi. Jahonning ba'zi mintaqalarida, jumladan, janubi sharqiy Osiyo mamlakatlarida o`z joniga qasd qilish 15-19 yoshda bo`lganlar orasidagi o`limga sabab bo`luvchi asosiy omilga aylangan. Statistik ma’lumotlarga ko’ra O‘zbekistonda o’z joniga qasd qilish sababi bo’yicha o’lim holati dinamikasida o’tgan yillarga nisbatan barcha hududlarda kamayish kuzatilgan. Jumladan, 1998 yilda ushbu kasallik ko’rsatkichlari bo’yicha Namangan (9,90), Qashqadaryo (9,10) viloyatlari, Qoraqalpog’iston Respublikasi (8,36) va Toshkent shahri (8,28) eng yuqori holatlar bilan ajralib turgan bo’lsa, bu holat 2010 va 2020 yillarda yanada pasayib borgan. Tahlillar shuni ko’rsatadiki, 2016 yilda Samarqand (2,32), va Toshkent (2,76) viloyatlari hamda Toshkent shahri (2,59) da birmuncha yuqori ko’rsatkichlar kuzatiladi. Ushbu yillar davomidagi o’zgarishlar indeksi o’rganilganda shu holat ko’zga tashlandiki, respublikaning deyarli barcha viloyat va shaharlarida yuqoridagi sabab bilan bog’liq o’lim ko’rsatkilari pasayib borgan. Umuman olganda, o’z joniga qasd qilish bilan bog’liq o’lim ko’rsatkichlari so’nggi yigirma yil mobaynida kamayib borgan. Biroq,

aholi orasida ushbu kasallik turlarining avj olishi aynan, **bahor va kuz** mavsumlariga to'g'ri kelishi tadqiqotlar davomida aniqlandi. O'z joniga qasd qilish holati nafaqat hududiy xususiyat bilan balki, iqlim omillari bilan ham aloqadorlikda vujudga keladi. Aynan efirga boy daraxtlarning gullashi yoki bargini to'kishi davrida ruhiy holatlarga xos kasalliklarning avj olishi natijasida o'z joniga qasd qilish holatlari ortadi. Sabablarga ko'ra o'lim holatlari orasida baxtsiz hodisa, zaharlanish va jarohatlanishlar bilan bog'liq o'lim ko'rsatkichlari ham muhim o'rin egallaydi. O'zbekistonda bunday o'lim jami o'lim holatining qariyb 6,6 foizini tashkil qiladi. O'zbekistonda besh yoshdan oshgan bolalarning o'limiga asosan baxtsiz hodisalar sabab bo'ladi, ularning uchdan ikki qismini yo'l transportlardagi falokatlar tashkil qiladi. Ushbu halokatlarning ham aksariyat qismi ko'pincha yilning iqlimiy noqulaylik davrlariga to'g'ri keladi. O'smirlik yoshi bolalikdan katta yoshdagi holatga o'tishning qiyin va xavfli davri hisoblanadi. Bu davrda har ikkala jins vakillari orasida ham (ayniqsa, o'g'il bolalarda baxtsiz hodisalar va o'z joniga qasd qilish natijasidagi) o'lim hollari ko'p uchraydi. Xuddi shunday ayollarga nisbatan erkaklarda ham mazkur ko'rsatkichlarning yuqoriligi kuzatiladi. Psixologik nuqtai nazardan o'z joniga qasd qilish erkaklar orasida (6-24 yosh) ko'proq uchraydi. Bir marta o'zini o'ldirishga uringan kishi yana qaytadan bu borada urinishlar qilishi bilan xavfli. Shuning uchun ruhiy depressiya va streslar vaqtida ularga asosiy e'tibor qaratish maqsadga muvofiq. Statistik ma'lumotlarga ko'ra bunday o'lim ko'rsatkichlari ham ko'pincha kech 4 Nafaqat O'zbekistonda balki, jahonning rivojlangan mamlakatlariga ham aynan shunga o'xshash ma'lumotlarni guvohi bo'lish mumkin. Jumladan, Kanadada o'z joniga qasd qilish erkaklar o'limi sabablari orasida 7-o'rinni egallaydi va bunday o'lim hatto, yo'l transporti hodisalari bilan bog'liq o'limdan ham yuqoriroq ko'rsatkichlarga ega. AQSHda aholi o'limining eng asosiy sabablaridan biri diabet bilan bog'liq o'limdir. Biroq mazkur mamlakatda ham o'z joniga qasd bilan bog'liq o'lim holatlari hatto ushbu kasallik guruhidan ham yuqori salmoqqa ega. So`ngi o`n yil ichida yoshlar o`rtasida qasd qilish uch barobar ko`paygan. Yiliga 15-19 yoshgacha bo‘lgan har o‘n ikkinchi o`spirin o`z joniga qasd qilishga urinmoqda. Bolalar va o‘spirinlarda o‘z joniga qasd qilish holatlari kattalarnikidan farq qiladi. O‘spirinlar o‘rtasidagi o‘lim sabablarining 90 foizi, bu yordamga muhtojlik “hayqirig`i” bo‘lsa,

faqat 10 foizi ixtiyoriy joniga qasd qilish holatidir. Joniga qasd qilish – o`lish maqsadida atayin o‘ziga ziyon etkazishdir. Hozirgi kungacha 15-44 yoshlilar orasida ”suitsid” o`z joniga qasd qilishning uch xil sabablari aniqlangan. Bunday ishga qo‘l urayotganlar odatda ruhan kuchli azoblanayotgan va stress holatida bo‘lib, o‘z muammolarini mustaqil yecha olmaydilar. O‘z joniga qasd qilish, ko‘plab ruhshunoslarning ta'kidlashicha, atrofdagilarning tushunmasligi, yolg‘izlik, mehr-muhabbatning yetishmasligi kabi sabablarga borib taqaladi. Lekin shuni ta'kidlash kerakki, jahon dinlarining barchasida o‘z joniga qasd qiluvchilar qattiq qoralanadi va gunoh sifatida ko‘riladi. Ayrim xalqlarda o‘z joniga qasd qiluvchilar qabristondan tashqariga ko`miladi. Islom dinida esa o‘z joniga qasd qilganlarga janoza o‘qilmaydi.

XULOSA.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, suisid hodisasi ko‘p qirrali ijtimoiy-geografik muammo bo‘lib, unga tabiiy, ijtimoiy va iqtisodiy omillar kompleks ta’sir ko‘rsatadi.

- **Geografik jihatdan**, suisid holatlari asosan iqlimi sovuq, quyoshli kunlar soni kam bo‘lgan, sanoatlashgan hududlarda yuqori.

- **Mavsumiylik omili** muhim ahamiyatga ega: bahor va kuz oylarida ruhiy kasalliklar va depressiv holatlar kuchayadi.

- **Sotsial-demografik tahlil** shuni ko‘rsatadiki, o‘z joniga qasd qilish erkaklar orasida, ayniqsa 15–29 yosh oralig‘ida ko‘proq uchraydi.

- **O‘zbekiston tajribasi** shuni isbotlaydiki, so‘nggi yigirma yil ichida suitsid ko‘rsatkichlari pasayib bormoqda, bu esa davlat siyosati, diniy omillar va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimlarining ijobiy natijasidir.

- **Oldini olish choralari** sifatida ruhiy sog‘lomlashtirish dasturlarini kengaytirish, yoshlar orasida psixologik maslahat xizmatlarini yo‘lga qo‘yish, oila va mahalla institutlari ishtirokini kuchaytirish zarur.

Demak, suisid faqat tibbiy yoki ruhiy muammo emas, balki ijtimoiy-geografik jarayon sifatida kompleks yondashuvni talab qiladi.

Foydalanilgan manbalar:

1. Митянин, Р. Н. Организация психологической помощи военнослужащим в условиях выполнения служебно-боевых задач/ Р. Н. Митянин, А. В. Кокурин// Психологическая газета: электрон. журн. – 2023. – 26 сент. – URL: https://psy.su/feed/11609/ (дата обращения: 20.08.2026).

2. Соколовский, А. В. Психологическая подготовка военнослужащих к условиям ведения боевых действий: учеб.-метод. пособие / А. В. Соколовский. – Минск: БГУИР, 2024. – 45 с.

3. Бенцлер, Т. А. Боевой дух, социальная защита военнослужащих – слагаемые успеха противодействия вызовам и угрозам / Т. А. Бенцлер // Молодой ученый. – 2021. – № 14 (357). – С. 120.

4.Dyurkgeym E. Samoubiyistvo: Sotsiologicheskiy etyud. M.: Mysl, 1994.

5. Komilova N.Q. Tibbiyot geografiyasining nazariy va amaliy masalalari. Toshkent: Sharq, 2016.

6. Bundeswehr Medical Service. (2022). Mental Health and Suicide Prevention in the German Armed Forces. Berlin: German Ministry of Defense.